

Toni Malminen – Sakari Wuolijoki (toim.)

Oikeus, kirjastot ja kulttuuri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

www.lakimiesyhdistys.fi

© Suomalainen Lakimiesyhdistys, kirjoittajat sekä kuvaajat ja kuvaoikeuksien haltijat

Kannen taideteos Outi Leinonen: *Opus*, keramiikkaa, 1998

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen omistuksessa, julkaistu taiteilijan luvalla

Kuva: Jani Laukkanen

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN-L 0356-7222

ISSN 0356-7222

IBSN 978-951-855-379-6

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2019

Tuija Laine

Oikeustieteellinen kirja esineenä

1. Kirja esineenä

Kun katsot kirjaa, mihin huomiosi kiinnittyy? Onko mielenkiintosi ensisijaisena kohteena kirjan sisältö? Useimmiten on näin, koska monesti etsimme tiettyä kirjaa tai johonkin aihepiiriin liittyvää kirjallisuutta ja olemme myös tottuneet ajattelemaan kirjaa pääasiallisesti luettavana tekstinä – joko informaation lähteenä tai vapaa-aikaan liittyvänä rentoutumisen välineenä.

Kirja on kuitenkin paljon enemmän. Professori Leslie Howsam pohtii kirjan olemusta kirjahistorian oppikirjan *The Cambridge Companion to the History of the Book* johdanto-artikkelissaan. Hän mainitsee neljä keskenään melko erilaista, mutta kuitenkin kiinteässä vuorovaikutuksessa olevaa kirjan ulottuvuutta: teksti, materiaallinen esine, kulttuurinen ja kaupallinen tuote sekä kirjan synnyttämä kokemus.¹ Teksti on luonnollisesti keskeinen osa kirjaa, koska ilman tekstisisältöä kirjaa ei todennäköisesti olisi olemassa. Se ei kuitenkaan ole irrallinen kirjan muusta kontekstista. Tekstin sisällön välittymisen kannalta ei ole yhdentekevää, millaisessa muodossa se tarjotaan lukijalle. Kirjan koon ja ulkoasun avulla voidaan luoda kirjasta mielikuvia, jotka puolestaan vaikuttavat kirjan menekkiin, lukemiseen ja lukukokemuksiin.

Kirjan tarkasteleminen esineenä pohjautuu angloamerikkalaiseen deskriptiivisen ja analyttisen bibliografian traditioon, joka sai alkunsa 1800-luvun Cambridgessa tarpeesta luetteloida kirjaston inkunaabelikokoelma eli ennen vuotta 1501 julkaistut kirjat. Luetteloinnin onnistumisen kannalta oli tärkeää kiinnittää huomiota kirjojen fyysiseen rakenteeseen, käsin valettujen kirjakkeiden ja koristeaineiston yksityiskohtiin sekä julkaisuihin painettuihin julkaisuhistoriaa valottaviin merkkeihin ja merkintöihin sekä vertailla niitä keskenään mahdollisimman luotettavien julkaisutietojen esille saamiseksi. Sitten tarkastelutapa osoitautui hyödylliseksi lähtökohdaksi myös uuden ajan alun käsinpainetun kirjan tutkimuksessa. Painoteknisen kehityksen muuttuminen mahdollisti myös huomion kiinnittämisen en-

¹ Leslie Howsam, The study of book history, 1–13 teoksessa Leslie Howsam (ed.), *The Cambridge Companion to the History of the Book*. Cambridge University Press 2015, 4–6. Sydämellinen kiitos professori Mia Korpiolalle, joka on kommentoinut tekstiäni!

tistä monipuolisemmin kirjan rakenteellisiin yksityiskohtiin ja niiden merkitykseen.²

Kirjan tarkastelemisessa esineenä keskiöön nousevat kirjan bibliografinen koko³, kirjaan painetut merkit, joilla tarkoitetaan sekä kirjaimia että muita merkkejä, kirjan rakenne ja painamisessa käytetty typografinen aineisto; esimerkiksi vinjetit ja koristeaineisto. Tärkeitä ovat kuitenkin myös kirjan fyysinen koko ja kirjaan sen painamisen jälkeen käsin tehdyt merkinnät, nimikirjoitukset, hintamerkinnät ja muut proveniensiin liittyvät tekstit sekä kansiin ja marginaaleihin kirjoitetut muistiinpanot. Niin ikään kirjan valmistusmateriaalit ja sidontamuoto kertovat kirjasta nimenomaan esineenä. Nämä kaikki ovat uniikkeja viestejä, jotka kertovat tärkeitä asioita yksittäisen kirjan kappaleen elämästä ja historiasta.

Seuraavassa tarkastelen temaattisesti esimerkkien avulla oikeustieteellistä kirjaa esineenä. Pohdin, millaisissa yhteyksissä oikeustieteellinen kirja on historian kuluessa näyttänyt erityisesti esineenä ja millä tavoin esineäkökulma on voinut vaikuttaa kirjan käyttöön ja tulkintaan. Luon myös yleisen katsauksen kirjojen omistamiseen, koska se sivuaa kirjojen esineulottuvuutta. Lähestyn kirjoja lähinnä deskriptiivisen ja analyttisen bibliografian näkökulmasta, joten viittaan kirjojen sisältöön korkeintaan kursorisesti ja yleisellä tasolla. Alueellisesti tarkasteluni painopiste on uuden ajan alun Suomessa.

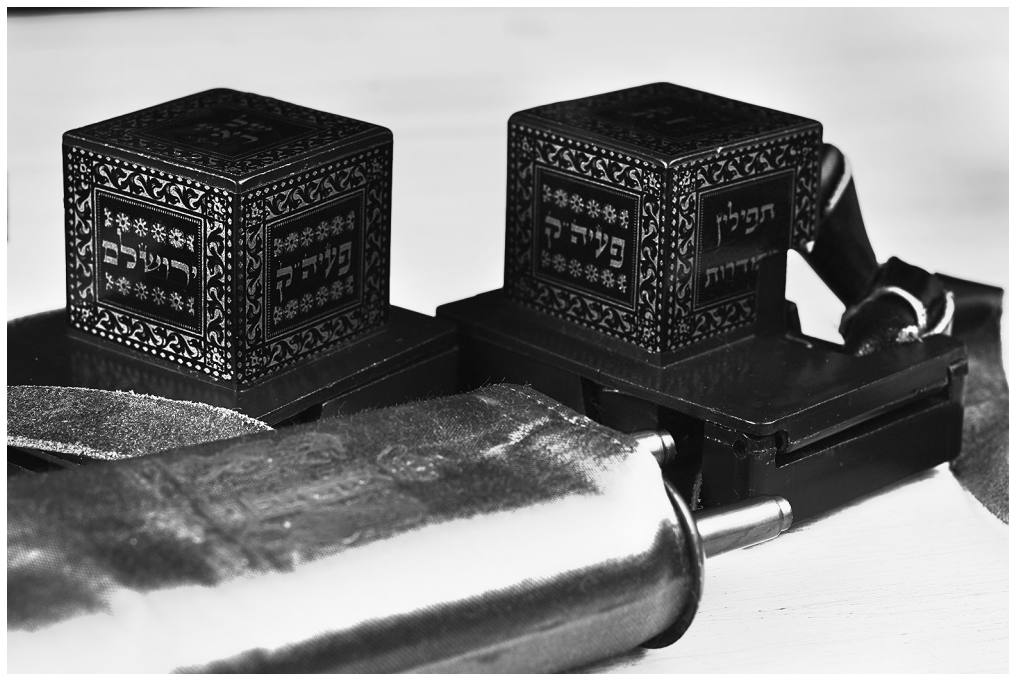
2. Laki symbolina

Kirjan esineulottuvuuteen liittyy sen muoto ja materiaali, jolle teksti on kirjoitettu. Ennen nykyistä, koodeksi-mallista kirjaa ja kirjapainotaitoa tekstit saatettiin kirjoittaa savitauluille tai papyrukselle, joka säilytettiin kirjakäärönä. Näin meneteltiin myös lakitekstien kanssa. Esimerkiksi juutalaisen tradition keskeinen kirja on pentateukki, toora. Se on perinteisesti kirjoitettu rullalle ja luettu sapattina synagogassa vuoden tai kolmen vuoden syklinä. Vielä senkin jälkeen, kun koodeksimuoto oli keksitty, Toora luettiin kirjakääröiltä, jolloin jokainen kirja oli omana käärönään. Näin tehdään edelleenkin. Toora on tärkein osa juutalaisuuden pyhiä kirjoja, Jumalan laki ja samalla ainut osa kirjoituksia, joka luetaan synagogassa kokonaisuudessaan.⁴

² Joseph A. Dane, *What is a book? The study of early printed books*. University of Notre Dame Press 2012; Tuija Laine, *Kirjahistorian perusteet ja tutkimus*. Kansalliskirjasto ja Suomen kirjahistoriallinen seura 2018, 17–18.

³ Bibliografinen koko määräytyy siitä, kuinka monta kertaa painoarkki on taitettu. Esimerkiksi kerran taitettu arkki on bibliografiselta kooltaan folio (2:o), koska siinä on kaksi lehteä, kahdesti taitettu arkki kvartto (4:o = neljä lehteä) ja kolmesti taitettu arkki oktaavo (8:o = kahdeksan lehteä).

⁴ Benjamin D. Sommer, *Introduction*, s. 1–14 teoksessa Benjamin D. Sommer (ed.), *Jewish concepts of Scripture*. New York University Press 2012, 2, 7; Emile G. L. Schrijver, *The Transmission of Jewish Knowledge through MSS and Printed Books*, s. 97–106 teoksessa Michael F. Suarez, S. J. – H. R. Woudhuysen (ed.), *The Book. A Global History*. Oxford University Press 2013, 98; Howsam 2015, 3.

Tefillinejä. Tefillin on pieni, musta, tulitikkulaatikkoo muistuttava rasia, joka sisältää rullalle käärittyjä tooran eli viiden Mooseksen kirjan jakeita. Jakeissa (Ex.13:1–10, 11–16; Deut. 6:4–9, 11:13–21) viitataan siihen, kuinka Herra vapautti juutalaiset Egyptin orjuudesta, kehoitetaan rakastamaan Jumalaa ja noudattamaan Hänen käskyjään. Kuva: iStock.

Tooralla on keskeinen rooli myös juutalaisten aamurukouksessa. Tuolloin juutalaismiehet kiinnittävät sekä otsalleen että käsivarteensa pienen, mustan, tulitikkulaatikkoo muistuttavan rasian, tefillinin, joka sisältää rullalle käärittyjä tooran jakeita. Jakeissa (Ex.13:1–10, 11–16; Deut. 6:4–9, 11:13–21) viitataan siihen, kuinka Herra vapautti juutalaiset Egyptin orjuudesta, kehoitetaan rakastamaan Jumalaa ja noudattamaan Hänen käskyjään. Niihin sisältyy myös määräys sitoa Jumalan laki otsalle ja käsivarteen. Osa juutalaisista on ymmärtänyt tämän määräyksen symbolisemmin, osa konkreettisemmin. Viimeksi mainitut käyttävät tefilliniä aamurukouksensa yhteydessä.⁵

Tooraan ja sen käyttöön sisältyvät kaikki ne ulottuvuudet, jotka kuuluvat useimmiten pyhien kirjojen kulttuuriseen ja uskonnolliseen merkitykseen: semanttinen, performatiivinen ja ikoninen. Tooran semanttinen ulottuvuus liittyy sen sisältöön ja tulkintaan, performatiiv-

⁵ Eva Kosáková – Jaroslav Kuntoš – Dana Veselská – Olga Sixtová – Michaela Scheibová – Lenka Uličná, Dictionary of Judaica. Jewish Museum in Prague 2005, 86; Jewish concepts: Tefillin in Jewish Virtual Library <https://www.jewishvirtuallibrary.org/tefillin>

vinen esimerkiksi sen rituaaliseen käyttöön synagogajumalanpalveluksessa ja ikonisesta käytöstä esimerkkeinä voidaan mainita paitsi itse kirjakääröt, joilla on myös Jumalan lakia symboloiva merkitys, myös otsalle ja käsivarteen rukouksen ajaksi sidottavat tefillinit.⁶

Kristillinen kirkko ei käyttänyt Jumalan lain symbolina vastaavanlaisia esineitä, mutta myös Ruotsin valtakunnan lainsäädännön pohjana oli pitkään Jumalan laki. ”Jumalan ja Ruotsin laki” esiintyi vielä 1734 laissa, mutta ilmaus on paljon sitä varhaisempi. Sillä saatettiin viitata koko Mooseksen lakiin tai vain dekalogiin, joka sisältyi luonnollisesti kaikkiin luterilaisiin katekismuksiin. Katekismuksen osaaminen oli vuoden 1686 kirkkolain mukaan edellytys ehtoolliselle osallistumiselle, avioliiton solmimiselle ja kummiksi pääsemiselle.⁷

3. Käsikirjoituksista painetuiksi julkaisuiksi

Sydänkeskiajalla oli tapana täydentää ja kommentoida lakitekstejä kirjoittamalla teosten marginaaleihin tai tekstin sisälle kommentteja, joita kutsuttiin glossiksi. Tästä syystä myös sydänkeskiajan juristeja ja heidän seuraajiaan kutsutaan glossaattorien koulukunnaksi. Myöhäiskeskiajalla heitä nimitettiin jälkiglossaattoreiksi eli kommentaattoreiksi tai konsiliaattoreiksi. Glossien tehtävä oli lähinnä teoreettinen eikä tähdännyt niinkään lain soveltamiseen käytännössä. Se liittyi myös keskiajan opetustekniikkaan, jossa keskeistä oli auktorisoitujen tekstien lukeminen ja selittäminen. Hyvin tunnettu esimerkki tästä on Gratianuksen *Decretum*.⁸ Fyysisesti glossaattorien toiminta näkyi käsikirjoituksissa siten, että itse lakiteksti oli usein sijoitettu sivun keskelle. Sitä ympäröivät leveät marginaalit, joihin glosat kirjoitettiin.

Johann Gutenberg ”keksi” irtokirjakkeilla painamisen vasta keskiajan lopulla, 1400-luvun puolivälissä Mainzissa. Sitä ennen kaikki tekstit, myös lakitekstit, levisivät ainoastaan harvoina käsikirjoituksina ja niihin sisältyvä tieto oli jatkuvasti vaarassa kadota, kun sekä erilaiset hävitykset että arvaamattomat luonnonolot uhkasivat kirjastoja, joissa arvokkaita käsikirjoituksia säilytettiin. Kirjanpainaminen paransi tilannetta olennaisesti samalla kuin se mahdol-

⁶ James W. Watts, *The Three Dimensions of Scriptures*, s. 9–32 teoksessa James W. Watts (ed.), *Iconic books and texts*. Equinox Publishing 2013, 14–16.

⁷ Esko M. Laine – Tuija Laine, *Kirkollinen kansanopetus*, s. 258–306 teoksessa Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010, 259; Martti Parvio, *Den svenska kyrkorätten under 1600-talet*, s. 247–259 teoksessa *Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier nionde bandet*. Institutet för rätts-historisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin Serien II, 1984, 250–251.

⁸ Heikki Pihlajamäki – Virpi Mäkinen – Jussi Varkemaa, *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas 218. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007, 68–69; Peter Clarke, *Western Canon Law in the Central and Later Middle Ages*, s. 267–286 teoksessa Heikki Pihlajamäki – Markus D. Dubber – Mark Godfrey (ed.) *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford 2018, DOI:10.1093/oxfordhb/9780198785521.01314, 273.

gitur: naturali⁹
videlicet iure: et
morib⁹. Jus
naturale est qd
in lege et i euan
gelio continet:
ut alij facer quod
prohibetur alij in
nolit fieri. Unde
D. Omnia quecu
ant vobis homi
n facite illis. Hoc
prophete. C. Vinc
ethymologia ait.
natura: humane
es^m aut diuine sunt
et diuine natura: bu
cōstāt. Ideoq; be
onsulitur. sic econuer
iij. rogo.
tū in lege vel in euan

nomine vero legis humane: mo
res iure conscripti et traditi intelli
gantur. Est at ius generale nomē
multas sub se continens species.

Unde in eodem libro ethymo.
Isidorus ait.

Jus genus: lex aut spēs eius ē.
As⁹ generale nomē est: lex au
tem iuris est spēs. Jus autem
est dictum qz iustus est. Omne autē
ius legibus et moribus constat.

Quid sit lex.
Ex est⁹ constitutio scripta.

Quid sit mos.

Mos est longa⁹ cōsuetudo de
morib⁹ tantūmodo tracta.

Quid sit consuetudo.

Consuetudo⁹ at ē ius quoddā
morib⁹ institutū: quod p lege

bus talib⁹ ex cā et p bono pacis vel publico iducit qñq; rigor ē natur
tatē. qñq; tñ sine rōne inducit rigor ē eqtatē. et b soluz p rōne sufficit
scriptum est: vt. ff. qui et a qui. manu. libe. non si. l. pspexit.

am. n. locus. v. vit. 30.
As⁹ gñale. qz iustū
iuder dē nisi iustū
xxij. q. ij. c. i. qñq; ē ali
ius qd nō ē equū nec ius
si alicui⁹ vroz adulterat
le nō possit pmoneri: vt
iij. dis. si cui⁹ qd itelligo
postea cognouerit eaz: c
cipa sua pūiri si dē: vt. p
vij. iuentū. Itē equū et
ē vt nemo cum alteri⁹ ia
locupletetur: et ē dē peni
et. ff. dē pdi. ide. nā b. et t
lā eqtatē iducta ē vsuca
ue pscriptio. Itē iniqu
vn⁹ puniat p alio: qz nō
tra pgrēdi pena q rep
ctum: vt ē de bis q fi
par. ca. qñuit. tñ p hanc
tez multa iura loquunt
q. iij. §. item peccato
et. vi. q. i. §. veruz. et ē
non est nobis. Sz dic q

Gratian-nimisen juristin 1100-luvulla lakikirjaksi kokoamaa kanonisen lain kokoelmaa ni
mitetään *Decretum Gratiani*ksi. Yksityiskohta teoksesta. Kuva: Wikimedia commons. By Andrzej
O – Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18150556>.

listi säännöllisesti käytettävien tekstien tekstimuotojen vakiintumisen eri tieteenaloilla.⁹

Varhaisimmat painatteet muistuttivat kuitenkin vielä monin tavoin käsikirjoituksia, joi
den mallien mukaan myös painetut tekstit ladottiin. Vasta vähitellen painetut kirjat saivat
yhä enenevässä määrin meille tutun painetun kirjan ulkoasun nimiölehtineen ja tarkempi
ne luku- ja kappalejakoineen.¹⁰

⁹ Serge Daughy – Georges Martyn – Anthony Musson – Heikki Pihlajamäki – Alain Wijffels, General Introduc
tion s. 1–8 teoksessa Serge Daughy – Georges Martyn – Anthony Musson – Heikki Pihlajamäki – Alain Wijffel
(eds.), *The Formation and Transmission of Western Legal Culture. 150 Books that Made the Law in the Age of
Printing. Studies in the History of Law and Justice*. Springer 2016, 4.

¹⁰ Serge Daughy – Georges Martyn – Anthony Musson – Heikki Pihlajamäki – Alain Wijffel 2016, 4.

4. Suomalaiset julkaisut käsikirjoitusten ja painamisen rajalla

Käsikirjoitukset säilyttivät asemansa monin paikoin senkin jälkeen, kun kirjoja ryhdyttiin painamaan. Ruotsin itäisimmässä osassa, Suomessa, ensimmäiset kirjapainot perustettiin vasta 1600-luvun puolivälissä. Turun akatemian kirjapaino käynnisti toimintansa 1642 ja piispa Johannes Gezelius vanhemman kirjapaino oli täydessä käynnissä 1669. Sitä ennen kirjat piti painattaa kauempana emämaassa tai Saksassa ja osa julkaisuista, esimerkiksi Turun akatemian väitöskirjat, jouduttiin kopioimaan käsin. Sama koski myös viranomaisten tiedotteita, kuten Turun hovioikeuden ja tuomiokapitulien, kiertokirjeitä.¹¹

Turun hovioikeus julkaisi uuden ajan alussa vuosittain useita kiertokirjeitä. Ne lähetettiin tiedoksi sekä alemmille maallisille oikeusasteille että tuomiokapituleille. Kiertokirjeiden tehtävänä oli välittää tietoa Kuninkaalliselta Majesteetilta tulleista määräyksistä ja tulkitä niitä. Kirjeissä annettiin myös ohjeita langetettavista rangaistuksista. Asiasisältö oli kirjava salavuoteudesta paloviinan polttamiseen ja kuolinpesästä maksettavien maksujen suuruudesta avioeroon ja juoppojen pappien rankaisemiseen.¹²

Turun hovioikeuden kiertokirjesarjasta, joka kuuluu Kansalliskirjaston Fennica-kokoelmaan, siirtyminen käsinkirjoitetusta painettuun kiertokirjeeseen näkyy selvästi. Sidottu sarja alkaa käsinkirjoitetuilla kirjeillä, joita seuraavat painetut kiertokirjeet. Ensimmäiset painetut hovioikeuden kiertokirjeet (universaalit) on julkaistu 1690-luvun lopulla. Tämänkin jälkeen osa kiertokirjeistä levitettiin edelleen käsikirjoituksina. Kokonaan painettuihin kiertokirjeisiin hovioikeus siirtyi 1760-luvulla, kun taas tuomiokapitulissa käsinkirjoitetujen kiertokirjeiden aika jatkui aina 1790-luvun alkuun asti.

Kiertokirje-ilmaus on peräisin käsin kirjoitettujen kirjeiden ajalta. Turun tuomiokapituli lähetti kirjeen ensin yhteen seurakuntaan, jossa se luettiin ja kopioitiin seurakunnan arkistoon ja lähetettiin puolestaan seuraavaan seurakuntaan jälleen luettavaksi, kopioitavaksi ja eteenpäin lähetettäväksi. Tämän seurauksena eri seurakuntien arkistoissa saattaa olla eri määrä ja eri tarkkuudella laadittuja ja säilyneitä kiertokirjeitä. Tutkijan onkin syytä tutustua useiden seurakuntien paikallisarkistoihin saadakseen mahdollisimman monipuolisen ja luotettavan kuvan tuomiokapitulin seurakunnalle antamista määräyksistä ja ohjeista. Turun tuomiokapituli painatti uuden ajan alussa kiertokirjeistään vain pienen osan. Ajalta ennen isoavihaa painettuja kiertokirjeitä on säilynyt 19 kappaletta. Vasta vuodesta 1791 lähtien kirjeet painatettiin säännöllisesti.¹³

¹¹ Carl-Rudolf Gardberg, Kirjapainotaito Suomessa Uudenkaupungin rauhaan asti. Helsingin graafillinen klubi 1949, 73–78, 175.

¹² Tuija Laine, Virallisjulkaisut Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla, s. 283–294 teoksessa Tuija Laine (toim.) Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 686. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997a, 291.

¹³ Laine 1997a, 289–291.

Kiertokirjeiden mukana seurakuntiin lähetettiin Kuninkaallisen Majesteetin antamia asetuksia, joista osa kuului lukea säännöllisin väliajoin seurakunnan jumalanpalveluksessa kirkollisten ilmoitusten yhteydessä. Tällaisia olivat esimerkiksi lastenmurhaan ja juoppouteen liittyvät asetukset. Myös asetuksista seurakunnalla saattaa olla käsin kirjoitettuja kopioita tai muistiinpanoja, koska asetuksista ei ehditty aina laatia painettuja suomennoksia, vaan papit joutuivat kääntämään niitä kiireesti suoraan ruotsista seistessään jo saarnatuolissa. Kuninkaallinen Majesteetti antoi myös muita, kertaluontoisesti seurakunnissa luettavia asetuksia. 1700-luvun jälkipuoliskolla ryhdyttiin julkaisemaan erillisiä säännöllisesti kansalle luettavien asetusten kokoelmia, kun seurakuntien arkiston kappaleet olivat monin paikoin kuluneet loppuun tai kadonneet eikä irrallisia asetuksia ollut enää saatavilla.¹⁴

Koska kirjat olivat vielä uuden ajan alussa varsin arvokkaita, eikä niitä ollut aina saatavilla, huonokuntoisiakin kirjoja pyrittiin käyttämään vaihtamatta niitä uusiin. Tästä syystä esimerkiksi puuttuneet sivut korvattiin usein käsinkirjoitetuilla kopioilla, joissa toisinaan myös jäljiteltiin painetun kirjan tekstiä ja koristeaineistoa. Kirjoista pyrittiin muodostamaan käytön kannalta käteviä kokonaisuuksia sitomalla yhteen julkaisuja, joita saatettiin käyttää samanaikaisesti. Ilmeisesti jälkimmäisestä tapauksesta on kyse Janakkalan seurakunnan arkistossa säilyneessä, vuonna 1685 painetussa asetuskokoelmassa, jonka loppuun on liitetty peräti 12 sivua käsinkirjoitettuja asetuksia. Vastaavanlaisia tapauksia on säilynyt muitakin – osassa kyse on painettujen asetusten sitomisesta yhteen muiden juridisten painatteiden kanssa.¹⁵

5. Kirjan koko symbolina

Koko tuo kirjalle arvovaltaa. Erityisen arvovaltaisina on pidetty Raamattua ja lakikirjaa. Siksi vanhimmat niistä ovat olleet yleensä foliokokoisia, joskin jo 1600-luvulla lakien ja asetusten kooksi vakiintui nelilehtinen, kvarttokokoinen julkaisu. Pienenemisen syynä lieinee ollut kvarton käytännöllisyys folioon verrattuna, sillä esimerkiksi 1680-luvun kvarttokokoista Gezeliusten julkaisemaa Raamattua perusteltiin praktisuudella – kirja oli puukan-tista foliota huomattavasti kätevämpi kuljettaa mukana sotatantereilla. Myös lakikirjat ja asetukset olivat arvovallastaan huolimatta käyttötavaraa, joiden tuli olla helposti käsiteltä-

¹⁴ Tuija Laine, Virallisjulkaisujen suomentamisesta ja levityksestä 1600- ja 1700-luvuilla, 294–303 teoksessa Tuija Laine (toim.) Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 686. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997b, 294, 298, 300–301, 303; Tuija Laine 1997a, 286–288, 303.

¹⁵ Tuija Laine, Käsikirjoitukset ja painettu teksti uuden ajan alun Suomessa, 108–132, 147–149, 164–167, teoksessa Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet. Turun Historiallinen Arkisto 66. Aboa Vetus & Ars Nova & Turun Historiallinen Yhdistys.; Kirjojen levinneisyys Suomessa vuoteen 1850, esim. Janakkala lomake 1650094, Lahti lomakkeet 3980016–3980033 <https://avaa.tdata.fi/web/kirjahistoria/kirjakartoitus> 17.4.2019.

viä. Kvartto mahdollisti vielä suhteellisen suuren kirjasimen käytön, samoin siihen sai tarvittaessa painettua melko näyttävän näköisiä ja kokoisia initiaaleja sekä Kuninkaallisen Majesteetin vaakunoita ja symboleja, jotka olivat tärkeä osa erityisesti asetusten typografiaa. Kvartto oli myös tavallinen postillan eli saarnakirjan bibliografinen koko uuden ajan alussa. Sekä lakeja ja asetuksia että saarnoja luettiin myös ääneen, mikä on niin ikään saatanut vaikuttaa näiden julkaisutyyppien kokoon. Lukijan ei ole tarvinnut hämärissäkään oloissa pilata silmiään ääneen lukiessaan.

Ruotsin valtakunnan laki vuodelta 1734 oli edelleen kooltaan kvartto. Painosta se saatiin ulos kaksi vuotta valtiopäivillä hyväksymisensä jälkeen, vuonna 1736. Laki sisälsi myös tuomarinohjeet, joita ilmeisesti myytiin myös erillisenä painatteenä. Ohjeet lähtevät liikkeelle siitä, että tuomari on tuomitessaan Jumalan asialla. Ohjeissa korostetaan oikeudenmukaisuuden vaatimusta ja kansan parasta, varotetaan liian suurien verojen keräämisestä voutien välityksellä sekä annetaan ohjeita tuomarin käyttäytymiselle ja toimimiselle oikeudessa. Kirjoitetun lain ohella tuomion perusteena on mahdollista käyttää edelleen myös esimerkiksi maan tapaa ja sananlaskuja. Ohjeet on sijoitettu lakikirjan loppuun, asiarekisterin jälkeen. Kirjan alussa puolestaan on esipuhe, Kuninkaallisen Majesteetin lain vahvistuskirje ja lakikirjan sisällysluettelo.¹⁶

Suomeksi laki saatiin painetuksi vasta vuonna 1759. Kirjan ilmestymistä hidasti Hattujen sota, koska hovioikeus joutui pakenemaan venäläisiä heinäkuussa 1742. Sodan päättymisen jälkeen Merckellin kirjapaino, jonka kanssa kirjan julkaisemisesta oli neuvoteltu, oli niin ikään paennut Turusta. Painatushanke yritettiin siirtää Tukholmaan, mutta koska käännöksessä oli paljon korjattavaa ja tarkistettavaa, hanke viivästyi vielä viitisentoista vuotta. Tarkoitus oli, että suomennoksen asema olisi vain epävirallinen – tuomioistuimissa käytettäisiin vain ruotsinkielistä alkuteosta. Hankkeen odottaessa toteutumistaan Merckellin paino oli palannut Turkuun ja kirja painettiin siellä alkuperäisen suunnitelman mukaisesti vuonna 1759. Turun hovioikeuden ehdotuksesta julkaisuhanke kuitenkin yksityistettiin ja kirjan kustansi hovioikeuden aktuaari Georg Salenius, joka oli ostanut kustannusoikeudet niiden haltijalta. Kuriositeettina todettakoon, että Kansalliskirjaston verkkoon digitoima kappale on kuulunut professori Matthias Caloniukselle (1738–1817). Painoasultaan suomennos oli alkuperäistä lakikirjaa pienempi ja vaatimattomampi, vain oktaavokokoinen julkaisu eli puolet kvarttosta. Tätä pienempikokoisia lakeja tai asetuksia ei Ruotsin aikana enää julkaistu eivätkä ne olisi olleet käytännöllisiäkään. Vertailun vuoksi voi todeta, että myös Raamattujen ja Uusien testamenttien kohdalla suuntaus oli kohti pienempiä bibliografisia kokoja. Pieneneminen oli merkki kirjan arkipäiväistymisestä, joskin Raamatun kohdalla sitä perusteltiin sillä, että pienempikokoiset Raamatut olivat

¹⁶ Sweriges Rikes Lag 1734 <http://www.alvin-portal.org/>; Ruotzin Waldacunnan Laki Hywäxi luettu ja vastaan otettu Herrain Päivillä Wuonna 1734. Turusa, 1759, 369–384 <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2016-0001098819.4.2019>.

Asetusten ja lakien nimiösivuille oli usein painettu Kuninkaallisen Majesteetin symboleja, esimerkiksi kruunuja tai leijonia. Niin tässäkin 23.5.1696 annetussa asetuksessa. Asetus ajoittuu suurten nälkävuosien aikaan ja siinä annetaan ohjeita teille ja teiden varsille nääntyneiden hevosten ja muiden eläinten käsittelystä. Kuva: Kansalliskirjasto.

edullisempia ja sitä kautta useampien hankittavissa. Lakikirjoista ja asetuksista ei tullut samalla tavalla koko kansan omaisuutta, mutta koon pieneneminen koski silti myös niitä.¹⁷

¹⁷ Ruotzin Waldacunnan Laki 1734 <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2016-00010988>; Laine 1997a, 285–286; Anneli Mäkelä-Alitalo, Salenius Georg (1705–1760) s. 648–649 teoksessa Suomen kansallisbiografia 8. Studia Biographica 3:8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 648.

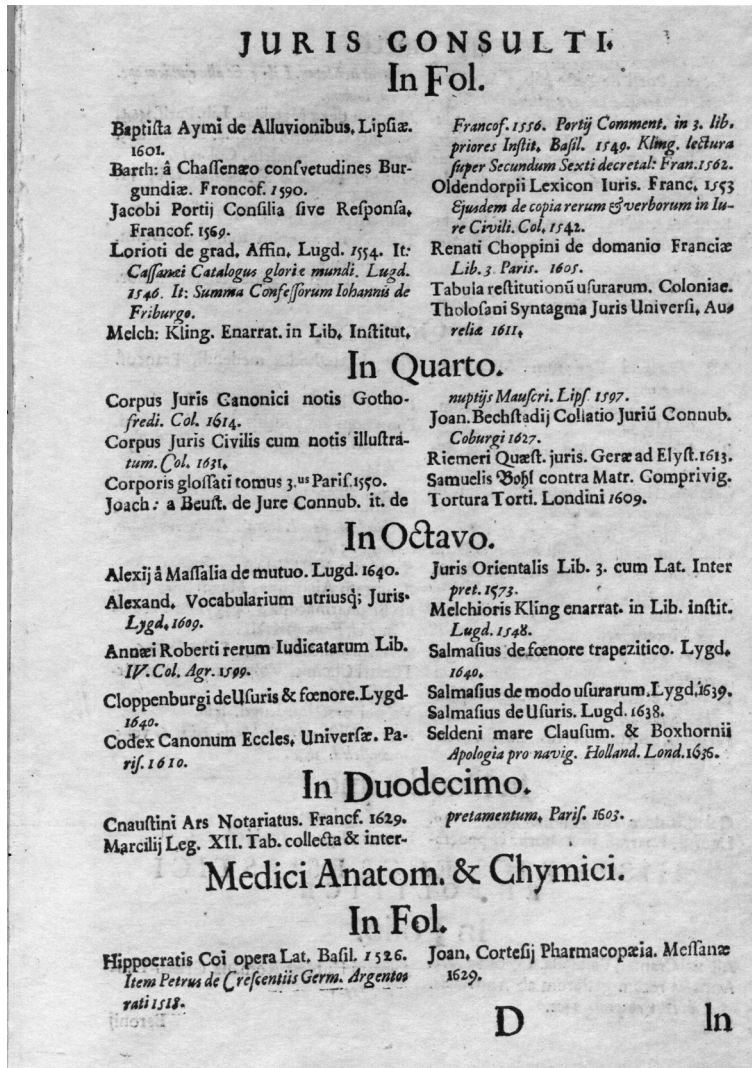
6. Väitöskirjoista juridiikan oppikirjoja

Nuoren Turun akatemian kirjaston kirjatarjonta oli alkuvaiheessa varsin rajallinen. Kun kirjasto perustettiin akatemian yhteyteen 1640, Turun tuomiokirkon koko kirjasto, 21 teosta, siirrettiin uuteen akatemian kirjastoon. Varsin pian kirjasto sai täydennystä erityisesti lahjoitusten kautta. Ensimmäisen merkittävän lahjoituksen teki vuonna 1646 kenraali Torsten Stålhandsken leski Christina Horn, joka lahjoitti kirjastolle edesmenneen miehensä Tanskasta kolmikymmenvuotisen sodan yhteydessä sotasaaliina tuomia kirjoja. Näin akatemian kirjasto sai myös ensimmäisen varsinaisen oikeustieteellisen kirjaston osuuden, kolmisenkymmentä kirjaa. Muiden humanististen tieteiden ja teologian osalta lahjoitus oli tosin antoisampi. Lahjoituksen seurauksena pystyttiin laatimaan ja julkaisemaan myös ensimmäinen Turun akatemian kirjastoluettelo, ns. Kempen luettelo vuonna 1655.¹⁸

Oppikirjojen määrä ja saatavuus oli lahjoituksesta huolimatta Turun akatemiassa sangen rajallinen. Avuksi tulivat väitöskirjat, jotka preeses eli väitöskirjan ohjaaja kirjoitti ja joita respondentteina toimivat ylioppilaat puolustivat. Väittely tapahtui pääosin väitöskirjan teesien avulla, mistä syystä yksittäiset väitöskirjat olivat hyvin suppeita, usein vain arkin tai kahden laajuisia. Käytännössä prosessi toimi siten, että oppiaineen professori laati tiettyyn aiheeseen liittyvän laajemman käsikirjoituksen, joka jaettiin pieniin osiin eli yksittäisiin väitöskirjoihin. Väittelijä maksoi ”oman” väitöskirjansa painatuksen ja painatti siihen samalla nimiölehden, mesenaateille eli (taloudellisille) tukijoille laatimansa omisteet eli dedikaatiot ja ystäviensä ja opiskelutovereidensa väittelijälle kirjoittamat onnittelut eli gratulatiot. Preeses puolestaan painatti kokoelmalle yhtenäisen nimiölehden. Näin syntyneitä kirjasarjoja käytettiin sittemmin hyväksi opetuksessa. Akatemian ensimmäinen juridiikan professori Johannes Olai Dalekarlus Stiernhöök ei laatinut lainkaan väitöskirjoja. Ensimmäinen juridisten väitöskirjojen kokoelma oli hänen seuraajansa, professori Michael Wexioniuksen (sittemmin Gyldenstolpe) laatima *Disputatio juridica I–III* (1648) Wexionius oli tuolloin ollut virassa vuoden hoidettuaan akatemian ensimmäiset vuodet politiikan ja historian professuuria. Hänen myöhemmästäkin laajasta tuotannostaan vain osa liittyi oikeustieteeseen. Vuonna 1649 hän kuitenkin laati neliosaisen väitöskirjasarjan roomalaisesta oikeudesta.¹⁹

¹⁸ Jorma Vallinkoski, The history of the University Library at Turku I 1640–1722. Publications of the University Library at Helsinki XXI. University Library of Helsinki 1948, 101–115.

¹⁹ Jorma Vallinkoski, Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 30. Helsingin yliopiston kirjasto 1966, 560–579; Yrjö Blomstedt, 1600-talets juridik i Finland. Reflexioner kring käll- och forskningsledet, 261–272 teoksessa Den svenska juridikens uppbomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Rättshistoriska studier nionde bandet. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin Serien II, 1984, 261–262; Tuija Laine, Väittelykäytäntö ja väitöskirjojen julkaiseminen Turun akatemiassa 1600–1700-luvuilla 14–24 teoksessa Tuija Laine (toim.) Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 686. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997, 15, 17, 20, 22–23.

Turun akatemian ensimmäinen oikeustieteellisen kirjaston kokoelma on luetteloitu Axel Kempen kirjastoluetteloon vuonna 1655. Kirjat ovat sotasaaalista kolmikymmenvuotisesta so-
dasta. Kuva: Kansalliskirjasto.

7. Oikeustieteellisten kirjojen omistamisesta Suomessa 1700–1800-luvuilla

Kirjojen omistamisesta kertovat perukirjat ja (kirja)huutokaupat, joiden kirjoihin liittyviä tietoja on Suomen osalta vuoteen 1809 asti tallennettu avoimesti saatavilla olevaan HENRIK-tietokantaan. Suomalaiset 1700–1800-lukujen kirjahuutokauppaluettelot on puolestaan digitoitu Kansalliskirjaston digiin, jossa niitä voi selaila. Kirjojen myöhemmästä

omistamisesta saadaan tietoa avoimesta Avaa-palvelussa olevasta *Kirjojen levinneisyys Suomessa vuoteen 1850* -tietokannasta. Viimeksi mainittu aineisto sisältää Suomesta 1980-luvulla toteutetun ns. kirjakartoitusprojektin tuloksena haravoitua, näihin päiviin asti säilynyttä kirjallisuutta. Tietokantaan on viety sekä julkisissa kohteissa että yksityishenkilöiden omistuksessa olleita kirjoja. Suurimman julkisen aineiston tietokannassa muodostaa Suomen seurakuntien omistama kirjallisuus, joka on tallennettu lähes kaikista seurakunnista inventaarioluetteloiden perusteella. Vaikka tämä teos sisältää jo kaksi huutokauppoihin pohjautuvaa yksityishenkilöiden kirjanomistusta valottavaa artikkelia koskien 1700-luvun Turkua ja 1800-luvun Kuopiosta, teen seuraavassa edellä mainittujen tietokantojen pohjalta joitakin havaintoja oikeustieteellisen kirjallisuuden luonteesta ja levinneisyydestä koko Suomea ajatellen.²⁰

HENRIK-tietokanta sisältää tällä hetkellä reilut 57 000 kirjaa ja kattaa valtaosan Suomen Ruotsin-ajan kaupunkien perukirjoissa ja huutokaupoissa mainituista kirjoista. Näistä suurin osa esiintyy perukirjoissa (liki 41 000 kirjaa) ja noin 16 000 kirjaa on huutokaupattu vuoteen 1809 mennessä. Juridiikkaan liittyvää kirjallisuutta tietokannasta on mahdollista hakea asiansanojen (asetukset, kirkkolait, lait) avulla. Haun perusteella asetuksia on 1 247 kappaletta 1 024 fyysisessä sidoksessa. Kirkkolakeja on 87 kappaletta. Suuri osa niistä on vuoden 1686 suomen- tai ruotsinkielisiä kirkkolakeja, mutta joukossa on myös ulkomaisia kirkko-oikeuteen liittyviä teoksia. Erilaisia muita lakiteoksia on puolestaan 1 312. Valtaosa julkaisuista esiintyy perukirjoissa, joskin asetuksia on huutokaupattu lakikirjoja enemmän. Tästä ei kuitenkaan voi tehdä kovin luotettavia päätelmiä, koska kirjoja näkemättä niiden asiansanoittaminen laiksi tai asetukseksi on voinut olla haasteellista. Samoin joillekin kirkkolaeille on annettu asiansanaksi vain ”lait”.²¹

Kirkkolakien omistajat ovat luonnollisesti olleet oppisäätä – lähinnä pappeja ja opettajia, kun taas lakien ja asetusten omistajat ovat valtaosaltaan kaupunkien virkamiehiä: tuomareita, raatimiehiä, pormestareita, veromestareita, notaareja ja tullivirkailijoita. Lakikirjoja omistivat kuitenkin myös upseerit, käsityöläiset ja kauppiaat. Osa on voitu hankkia puhtaasti mielenkiinnosta, mutta käytännössä lait ja asetukset liittyivät monien ammattiharjoittajien toimintaan 1700-luvun kaupungeissa. Oli hyvä olla selvillä omista juridisista oikeuksista ja velvollisuuksista, ainakin jos kävi jonkinlaista kauppaa ja hoiti rahaliikennettä. Lakikirjat olivat yleisiä myös niiden kauppiaiden perukirjoissa, joiden omistama kirjamäärä oli vähäinen. Tavallisimpia lakeja olivat vuoden 1734 Ruotsin valtakunnan laki, kaupunkilait ja sota-artiklat, mutta myös lakikommentaareja omistettiin. Asetusten sisältö ei lähteistä kovin tarkkaan selviä, koska niitä ei ole yleensä yksityiskohtaisesti perukirjaan tai huutokauppaan luetteloitu. Usein kyse oli kuitenkin useiden asetusten joukosta tai erillis-

²⁰ HENRIK-tietokanta <http://dbgw.finlit.fi/henrik/index.php> 18.4.2019; *Kirjojen levinneisyys Suomessa vuoteen 1850*, 18.4.2019; Kansalliskirjasto, digitaaliset aineistot <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>.

²¹ HENRIK, 19.4.2019.

tä asetusten kokoomateoksista. Lakikirjan on todettu olleen 1700-luvun perukirjoissa kolmanneksi yleisimmin omistettu kirja virsikirjan ja Raamatun jälkeen ja siis yleisin sekulaari teos.²²

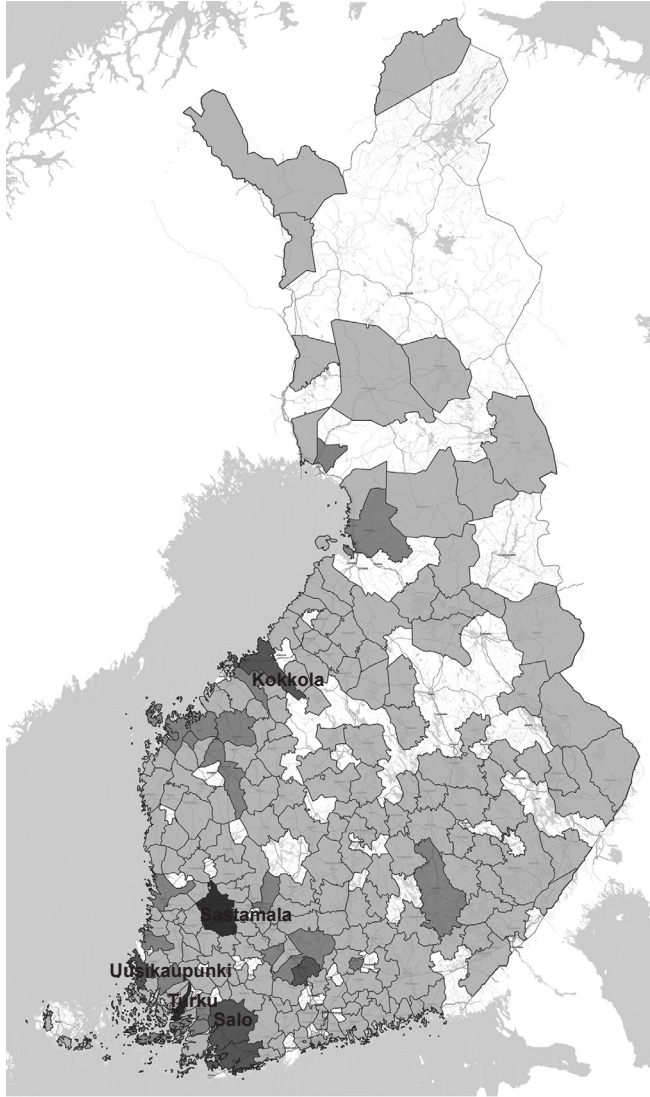
Kirjojen levinneisyys -tietokannassa lakiteoksiksi luokiteltuja kirjoja, joihin kuuluvat myös asetukset, on 3 073. Yksistään seurakunnilla niitä on 2 699 eli valtaosa kaikista säilyviksi tiedetyistä teoksista. Hieman vajaa puolet näistä on julkaistu vuoteen 1809 mennessä. Tätä selittää se, että seurakuntien inventaarioluetteloiden tiedot on viety tietokantaan kokonaisuudessaan, joten niiden kirjavarat ovat tietokannassa mukana varsin kattavasti. Kirkolla kuului olla omistuksessaan luonnollisesti kirkkolaki ja muut kirkolliseen järjestykseen ja -oikeuteen liittyvät teokset ja säädökset, mutta koska monia asetuksia luettiin säännöllisesti jumalanpalvelusten yhteydessä, myös niiden määrä seurakuntien arkistoissa on suuri. Julkisissa kirjastoissa, jotka ovat sisältyneet kartoituksen piiriin, lakiteoksia on säilynyt parisataa kappaletta. Yksityishenkilöiden omistuksessa on ollut vain satakunta lakiteosta, joista vajaa puolet on kuulunut kartanokirjastoihin. Tämä ei tietenkään kerro koko totuutta kirjojen omistamisesta, koska kuntakartoitusta, josta yksityinen kirjanomistus ilmenee, ei ole tehty kaikista Suomen kunnista. On myös otettava huomioon että tietokannan tiedot pohjautuvat 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa tehtyihin kartoituksiin. Osa kirjoista on voinut tuohon mennessä kadota tai kulua loppuun ja yksityishenkilöiden kirjavaroja on voitu selvittää vain heidän itsensä tekemien yhteydenottojen avulla.²³

Säilyneiksi rekisteröidyt yksityishenkilöiden kirjat näyttävät olevan varsin hyväkuntoisia. Valtaosa niistä on julkaistu 1800-luvun puolella. Se, että tuossa vaiheessa ryhdyttiin laatimaan lainopillista kirjallisuutta koko kansaa ajatellen, näkyy myös tietokannasta. Mukana on kolme kappaletta teosta *Asianajaja eli lainopillinen käsikirja Suomen kansalle* (Viipuri, 1847) ja yksi kappale sen uusintapainosta *Käsikirja lain opissa talonpojille* (Vaasa, 1849). Kirja on suomennos ruotsinkielisestä Robert Trappin kirjasta *Den unga juristen*. Suomenoksesta tehtiin pian sen ensipainoksen ilmestymisen jälkeen myös erillinen mainoslehti, jossa kirjan laajuudeksi ilmoitettiin 468 sivua ja hinnaksi yksi hopearupla.²⁴ Muut kuin ennakkotilauksiin liittyneet, yksityiseen kirjaan kohdistuneet mainokset eivät olleet kovin yleisiä. Se, että tästä kirjasta sellainen on laadittu, osoittaa merkittävää mielenkiintoa levittää oikeustieteellistä tietämystä kansan pariin.

²² Jyrki Hakapää, From Popular Law Books to Rarities of Economics, Merchants' Professional Literature in the Latter Half of the 1700s in Helsinki s. 55–69 teoksessa Cecilia af Forselles – Tuija Laine (eds.) *The Emergence of Finnish Book and Reading Culture in the 1700s*. Studia Fennica Litteraria 5. Finnish Literature Society 2016, 62–63, 65, 67; HENRIK-tietokanta.

²³ Kirjojen levinneisyys Suomessa vuoteen 1850, 18.4.2019.

²⁴ Fredrik Wilhelm Pipping, Luettelo Suomeksi prántäytyistä kirjoista, kuin myös muutamista muista teoksista, joista löytyy joku kirjoitus Suomen kielellä, tahi joku johdatus sitä tuntemaan. Finska Litteratur-Sällskapetstryckeri 1856–1857, numerot 3295 ja 3196; Helka-tietokanta <https://helka.finna.fi/Record/helka.1936377>.

Vuoteen 1850 mennessä painettujen lakiteosten levinneisyys ja säilyminen Suomessa Kirjojen levinneisyys Suomessa vuoteen 1850 -tietokannan mukaan. Lakiteoksissa on tietokannassa laskettu sekä erilliset asetukset että laajemmat lakiteokset. Mitä tummempi alue, sitä useampia esiintymiä lakiteoksista. Valkoisilla alueilla ei esiintymiä. Eniten lakiteoksia on näihin päiviin asti säilynyt Sastamalan (199 kappaletta), Turun (103), Uudenkaupungin (84), Salon (67) ja Kokkolan (51) alueilla. Kuva: CSC.